

Των: Σπύρου Σακελλαρόπουλου
και Παναγιώτη Σωτήρη

Ι. Εισαγωγή.

Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ των Συνταγματαρχών, αποτελεί το αποτέλεσμα των αντιφάσεων των μετεμφυλιακών δομών εξουσίας και ανάδειξης του στρατού, σε σχετικά αυτοτελές κέντρο εξουσίας, που εξέφραζε την πιο επιθετική στρατηγική του αστικού συνασπισμού εξουσίας. Η λήξη του εμφυλίου πολέμου το 1949, θα βρει τη συντηρητική δεξιά νικήτρια, την κομμουνιστική αριστερά νικημένη και το Στρατό, λόγω της καθοριστικής συμμετοχής του στην τελική έκβαση του πολέμου, αλλά και λόγω της ειδικής βαρύτητας ακροδεξιών και αντικομμουνιστικών ιδεολογημάτων, στη διαμόρφωση της κυρίαρχης ιδεολογίας, να επιτυγχάνει την ανεξαρτησία του, έναντι των υπολοίπων κέντρων της αστικής εξουσίας (Παλάτι, Κοινοβούλιο). Εάν στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, ο ελληνικός στρατός ταλαντεύθηκε ανάμεσα στην υποστήριξη προγραμμάτων αστικού εκσυγχρονισμού από τη μια, και αυταρχικών τομών από την άλλη, ο Εμφύλιος θα αναγορεύσει την αντικομμουνιστική, αυταρχική, κοινωνικά συντηρητική τοποθέτηση, σε οργανικό στοιχείο συγκρότησης του στρατεύματος. Σε όλη την περίοδο, μέχρι το 1967, αναμένει την ευκαιρία για την πραγματοποίηση ενός σχεδίου, που είχε εκπονηθεί από τη δεκαετία του '40: Την άμεση κατάληψη της πολιτικής εξουσίας. Καθοριστικό ρόλο θα παίξουν, οι μεγάλες κοινωνικές και πολιτικές κινητοποιήσεις, που θα εκτυλιχθούν μεταξύ 1960 και 1967. Αυτές θα είναι απότοκο, της ανάγκης περιορισμού των κοινωνικών ανισοτήτων, διεύρυνσης των πολιτικών ελευθεριών, που είχαν περιοριστεί, υπό τη διακυβέρνηση του δεξιού συντηρητικού κόμματος, ομαλής λειτουργίας του κοινοβουλευτισμού, χωρίς την ενεργό παρέμβαση του Στρατού και του Παλατιού και συνολικά αναίρεσης των στοιχείων καθεστώτος έκτακτης ανάγκης, που ήταν σε ισχύ: θεσμοποιημένος αντικομμουνισμός, ύπαρξη πολιτών δεύτερης κατηγορίας, απαγόρευση κομμάτων, “παρασύνταγμα”¹. Το αποτέλεσμα θα είναι μια πραγματική διαδικασία μεταστροφής του πολιτικού σκηνικού, προς τα αριστερά. Οι εκλογές, που είχαν προαναγγελθεί για τον Μάιο του 1967, αναμενόταν να σηματοδοτήσουν και την εκλογική νίκη των δυνάμεων της κεντροαριστεράς (απαλλαγμένων από όσους κεντρώους πολιτικούς, είχαν συμπαραταχθεί με το Παλάτι στην κρίση του 1965), δηλαδή

1) Πέρα από το επίσημο συνταγματικό πλαίσιο λειτούργησε και ένα νόμιμο πλαίσιο, που ο Ν. Αλιβιζάτος (1983) το ονομάζει “παρασύνταγμα”, του οποίου η λειτουργία κατέληγε σ’ ένα μωσαϊκό αστυνομικών και κατασταλτικών μέτρων, που μετέβαλλαν το μη “Εθνικόφρον” κομμάτι του λαού από άποψη πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών σε πολίτες β’ κατηγορίας.

ενός αστικού μεταρρυθμισμού, που θα έθετε την επιρροή του Στρατού σε δεύτερη μοίρα. Εκ των πραγμάτων, αυτό το αποτέλεσμα, ανεξαρτήτως των προθέσεων, των ιδίων των εμφανώς αντικομμουνιστών ηγετών του Κέντρου, όπως ο Γ. Παπανδρέου, θα σήμαινε μια επιβεβαίωση της καθοριστικής παρουσίας, του λαϊκού παράγοντα, στα πολιτικά πράγματα, κατά τρόπο, που αντίβαινε το βασικό πυρήνα του μετεμφυλιακού καθεστώτος. Μια τέτοια επιστροφή του λαϊκού παράγοντα, θα αμφισβητούσε ντε φάκτο, όχι μόνο την αναπαραγωγή του μετεμφυλιακού πλέγματος εξουσίας, αλλά και ένα ολόκληρο καθεστώς καπιταλιστικής συσσώρευσης, που είχε να επιδείξει μάλιστα ταχύτατους ρυθμούς ανάπτυξης, και το οποίο είχε θεμελιωθεί στην καταστολή του εργατικού κινήματος και τον πολιτικό εξοστρακισμό της κομμουνιστικής αριστεράς.

Μέσα σε αυτό το πολιτικό πλαίσιο, οι στρατιωτικοί θα επέμβουν, αποσκοπώντας μέσω της ανοικτής στρατιωτικής καταστολής, σε ένα διπλό αποτέλεσμα: Αφενός στην εξάλειψη της επίδρασης του λαϊκού παράγοντα και στην ανάσχεση, όσων αυτός απαιτούσε και αφετέρου της ανάδειξής τους, ως του κυρίαρχου πόλου εξουσίας, απέναντι στο Παλάτι και το δεξιό συντηρητικό κόμμα (Σακελλαρόπουλος 1998; Χαραλάμπης 1985). Δεν είναι τυχαίο, ότι το ζήτημα της στρατιωτικής δικτατορίας, υπήρξε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960, στην ατζέντα όχι μόνο της ομάδας μεσαίων και ανώτερων αξιωματικών, που το υλοποίησαν (και οι οποίοι προέρχονταν, από το σκληρό πυρήνα των αντικομμουνιστικών δικτύων, που διαμορφώθηκαν στη δεκαετία του 1940), αλλά και του Παλατιού, των ανώτατων αξιωματικών και συγκεκριμένων μερίδων της αστικής τάξης.

2. Η εδραίωση της δικτατορίας

Το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου, επιβλήθηκε μέσα σε λίγες ώρες, σε ολόκληρη τη χώρα, χωρίς να υπάρξουν ιδιαίτερες αντιδράσεις. Ο Βασιλιάς, αρχικά συνεργάστηκε με τους στρατιωτικούς και όταν επιχείρησε να ανακτήσει τον έλεγχο, μέσω νέου πραξικοπήματος τον Δεκέμβρη του 1967, απέτυχε παταγωδώς, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί να διαφύγει στην Ιταλία. Το αποτέλεσμα ήταν, η διαμόρφωση ενός αυταρχικού καθεστώτος, έκτακτης ανάγκης, με αναστολή όλων των διατάξεων, που κατοχύρωναν την κοινοβουλευτική δημοκρατία και την ελευθερία της έκφρασης. Αυτό, ωστόσο, που πρέπει να σημειωθεί είναι, πως παρά την τάση το καθεστώς να χαρακτηρίζεται ως “φασιστικό”, και παρά την γοητεία, που ασκούσαν όψεις του φασισμού, σε μερίδα των αξιωματικών, εντούτοις από το καθεστώς, έλειπαν βασικές όψεις του φασισμού: Δεν στηριζόταν σε κάποιου τύπου μαζικό κίνημα, απουσίαζαν στοιχεία μιας ολοκληρωτικής ιδεολογίας, δεν δοκιμάστηκαν μορφές οργανωμένου κρατικού κορπορατισμού (Πουλιαντζάς 1975).

Από εκεί και πέρα και μέχρι το 1973, παρά την ύπαρξη αρκετών αντιστασιακών ενεργειών (κυρίως από παράνομες οργανώσεις της Αριστεράς), το καθεστώς, δεν θα γνωρίσει αποσταθεροποιητικές αντιδράσεις, ούτε η διάχυτη αντιπάθεια για τους εκπροσώπους του καθεστώτος θα μετασχηματιστεί σε επικίνδυνη γι’ αυτό αποσταθεροποίηση. Οι λόγοι αυτής της σχετικής σταθερότητας, σχετίζονται με δύο βασικές παραμέτρους:

Η πρώτη έχει να κάνει με την πολιτική, ιδεολογική και οργανωτική ήττα των δυνάμεων εκείνων, που θα μπορούσαν να αντιπαλέψουν τους πραξικοπηματίες. Το αποτέλεσμα του εμφυλίου, λειτούργησε αποδιορθρωτικά για το λαϊκό κίνημα και τις πολιτικές δυνάμεις

της κομμουνιστικής αριστεράς, καθώς δεκάδες χιλιάδες πολιτικά στελέχη της Αριστεράς, βρέθηκαν στο εκτελεστικό απόσπασμα, σε μακρόχρονες φυλακίσεις ή εξορίες, ή στην πολιτική προσφυγιά. Η είσοδος μιας νέας γενιάς στο προσκήνιο, μέσα από τη δυναμική των κινητοποιήσεων της περιόδου του '60-'66, θα αναχαιτισθεί από την σκληρή καταστολή, που υιοθέτησε το καθεστώς. Μέχρι το 1971, πάνω από 3.300 άτομα είχαν καταδικαστεί, από στρατιωτικά δικαστήρια, για αντιδικτατορική δράση, ενώ δεκάδες άτομα εκτελέστηκαν χωρίς, ωστόσο, ποτέ το καθεστώς, να παραδεχτεί τη συμμετοχή του (Αλιβιζάτος 1983: 628 - 635). Ο αριθμός, δε, αυτών που φυλακίστηκαν, βασανίστηκαν και παρέμειναν χωρίς δίκη για πολλούς μήνες, στα κρατητήρια της στρατιωτικής αστυνομίας, παραμένει άγνωστος. Χρειάζοταν να έρθει μια καινούρια γενιά, επηρεασμένη από το συνολικότερο ιδεολογικό κλίμα της παγκόσμιας έκρηξης του '68, για να τροποποιηθούν οι συσχετισμοί.

Η δεύτερη συνδέεται, με τους υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, που είχαν αρχίσει από τα μέσα της δεκαετίας του '50 και συνεχίστηκαν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70: μεταξύ 1967 και 1973 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, υπερδιπλασιάζεται, ενώ η ανεργία μειώνεται από 4,4% σε 2,0%. Οι ιδεολογικές συνέπειες, είναι αρκετά σημαντικές, δεδομένου πως αφενός για πρώτη φορά διαμορφώνονται στην ελληνική κοινωνία στοιχεία μαζικής κατανάλωσης και καταναλωτικού ευδαιμονισμού, και αφετέρου η πραγματοποίηση ορισμένων έργων υποδομής, εντελώς απαραίτητων, για την ομαλή διαβίωση των πολιτών - είναι χαρακτηριστικό πως οι δαπάνες για δημόσια έργα την εξαετία 1967 - 1972 διπλασιάστηκαν ενώ την εξαετία 1960 - 1966 είχαν αυξηθεί μόνο κατά 40% - θα συντελέσουν στη διαμόρφωση ενός κλίματος απάθειας, απέναντι στο καθεστώς.

Ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του '70, με ένα όλο και πιο έντονο τρόπο, αρχίζουν να βγαίνουν στην επιφάνεια, μια σειρά από παραμέτρους, που θα παίξουν αρνητικό ρόλο στη λειτουργία του καθεστώτος. Στο οικονομικό πεδίο, η διεθνής οικονομική ύφεση, εισάγεται με πολύ έντονους ρυθμούς στη χώρα. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών εκτινάσσεται το 1973 στα 1175 εκατ. δολ., από 367 εκατ. δολ το 1972 - απότοκο του γεγονότος της σύνδεσης της δραχμής με το δολάριο και των επιπτώσεων, που είχε η κρίση του αμερικάνικου νομίσματος, από το 1971 και ύστερα. Το εξωτερικό χρέος διογκώνεται, ξεπερνώντας τα 3,3 δισεκατ δολ., το 1973, όταν το 1967 μόλις και μετά βίας υπερέβαινε τα 100 εκατ δολ. Ταυτόχρονα, ο πληθωρισμός πηγαίνει από 3% το 1971 στο 15,3% το 1973, με το κόστος ζωής να αυξάνεται κατά 30,6% και οι τιμές των τροφίμων κατά 38,6%.

Στη δυναμική που επέφερε η χειρότερηση αυτή της οικονομικής κατάστασης, θα πρέπει να συνυπολογιστεί και το γεγονός, πως παρά την αύξηση των δυνατοτήτων κατανάλωσης, οι ανισότητες είχαν αυξηθεί. Συγκεκριμένα, το μερίδιο εργατών και υπαλλήλων στην προστιθέμενη αξία, έπεσε από 40,2% το 1967, σε 32,2% το 1971², ενώ το μέσο ποσοστό των ακαθάριστων κερδών, έφτασε το 45% του παγίου κεφαλαίου (1973). Παράλληλα και οι αγρότες εμφανίζονται ζημιωμένοι, αφού η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος μειώνεται από 11% (1963 - 1966) σε 6,2% (1968- 1971), ενώ το αντίστοιχο αστικό, εξακολουθούσε να ανεβαίνει με ρυθμό γύρω στο 9,5% (Καράγιωργας 1978: 27- 31).

2) Γρηγοριάδης, όπ. παρ, σελ. 338.

Ταυτόχρονα, το πέρασμα του χρόνου, θα οδηγήσει σε όξυνση των αντιφάσεων της δικτατορίας. Το γεγονός πως στο καθεστώς δε συμμετείχαν στελέχη της κοινοβουλευτικής δεξιάς, ούτε εκπρόσωποι του Βασιλιά, μπορεί σε μία πρώτη φάση, να λειτούργησε διευκολυντικά, για την ευόδωση του όλου εγχειρήματος, καθώς το απάλλασσε, από εσωτερικές προστριβές, ωστόσο σε δεύτερο χρόνο, περιόριζε την ικανότητά του, να αντλεί νομιμοποίηση, καθώς δημιουργούσε ένα πολιτικό μόρφωμα, που διακρινόταν από τον πιο ακραιφνή αντικομμουνισμό και κοινωνικό συντηρητισμό, σε πλήρη απόσταση με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς, που είχαν σημειωθεί, από το τέλος του εμφυλίου, όπως ήταν η αύξηση του μέσου μορφωτικού επιπέδου και η εντεινόμενη αστικοποίηση, οι οποίες καθιστούσαν απεχθείς, για την πλειοψηφία του ελληνικού λαού, τέτοιου είδους πολιτικές (Διαμαντούρος 1983: 72 κε). Αποτέλεσμα, όλων αυτών, ήταν η απροθυμία μεγάλου μέρους και του συντηρητικού πολιτικού προσωπικού, να νομιμοποιήσει με τη συμμετοχή του το καθεστώς.

3. Η απόπειρα αυτομετασχηματισμού

Οι παραπάνω εξελίξεις, θα οδηγήσουν στην ανάγκη πολιτικού αυτομετασχηματισμού της δικτατορίας. Ήταν αναγκαίο να υπάρξει, μια νομιμοποίηση, η οποία θα οδηγούσε στην άρση των αδιεξόδων του Κράτους έκτακτης ανάγκης και στην ομαλή αναπαραγωγή του καθεστώτος (Βερναρδάκης- Μαυρής 1986: 47). Για το λόγο αυτό, θα επιλεγεί η πολιτική της λεγόμενης φιλελευθεροποίησης. Η πολιτική αυτή, περιλάμβανε την κατάργηση της Βασιλείας, την εκλογή του ισχυρού άντρα της δικτατορίας Γ. Παπαδόπουλου, στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας, την ενεργοποίηση του Συντάγματος του 1968 και την ανάθεση της Κυβέρνησης σε πολιτικούς, με Πρωθυπουργό τον Σ. Μαρκεζίνη, που είχε διατελέσει Υπουργός στη δεκαετία του '50 και ηγούνταν, προδικτατορικά, ενός μικρού συντηρητικού κόμματος, του Κόμματος των Προοδευτικών. Η νέα Κυβέρνηση είχε το καθήκον, να προετοιμάσει το έδαφος, για εκλογές μέχρι το καλοκαίρι του 1974.

Η τάση αυτή, συνάντησε τη δυσπιστία των πιο συντηρητικών φασιζόντων κύκλων του καθεστώτος, ωστόσο είχε κατορθώσει, να αποτελεί ηγεμονική πολιτική κατεύθυνση, τόσο στο εσωτερικό της ελληνικής αστικής τάξης (η οποία κατανοούσε πως δεν θα μπορούσε να ευοδωθεί η στρατηγική επιλογή της ένταξης στην ΕΟΚ³, κάτω από ένα ανοιχτά δικτατορικό καθεστώς), όσο και στην πλειοψηφία του σώματος των Ελλήνων αξιωματικών. Αυτό, δεν πρέπει να προκαλεί εντύπωση, δεδομένου ότι η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση, σε καμία περίπτωση δεν έθετε σε κίνδυνο τη θέση του Στρατού, στο σύστημα εξουσίας. Αντίθετα, όλες οι θεσμικές αλλαγές, νομιμοποιούσαν αυτή την πρωτοκαθεδρία. Συγκεκριμένα η κατάργηση της Βασιλείας και η ανάδειξη του Παπαδόπουλου στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας, αφενός διερρήγνυε, έστω και σε συμβολικό επίπεδο, την όποια σύνδεση με τη νομιμότητα της προδικτατορικής περιόδου και αφετέρου απέδιδε, με νομιμοφανή τρόπο, στον Παπαδόπουλο την εξουσία, που ήδη είχε κατακτήσει με το πραξικόπημα. Είναι χαρακτηριστικό πως ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, είχε το δικαίωμα να παύει τον

3) Η Ελλάδα είχε υποβάλει από το 1961 αίτημα ένταξης στην ΕΟΚ και ουσιαστικά η κήρυξη της δικτατορίας είχε ως αποτέλεσμα τη διακοπή των διαπραγματεύσεων.

Πρωθυπουργό και την Κυβέρνηση, να θέτει βέτο σε ψηφισμένους νόμους, να αναστέλλει τη λειτουργία άρθρων του Συντάγματος, να ελέγχει άμεσα τα Υπουργεία Άμυνας, Εξωτερικών και Δημόσιας Τάξης και να δίνει απευθείας εντολές στις ένοπλες δυνάμεις. Ουσιαστικά ήταν ένας Υπέρ - Πρόεδρος. Σε στήριξη αυτών των νεοπαγών Προεδρικών εξουσιών, ερχόταν η θέσπιση του Συνταγματικού Δικαστηρίου, ενός Υπερ - Δικαστηρίου, που ήταν ανώτερο των υπολοίπων ανωτάτων δικαστηρίων και αποφάσιζε για ζητήματα, όπως η εγκυρότητα των εκλογών, ή η νομιμότητα των πολιτικών κομμάτων, του οποίου τα μέλη ήταν ισόβια και διορίζονταν απευθείας από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Τέλος, ο Στρατός αναδεικνυόταν σε ένα στεγανοποιημένο μηχανισμό, στον οποίο τον έλεγχο τον είχαν αποκλειστικά τα στρατιωτικά όργανα, οι δε αποφάσεις των τελευταίων, ήταν υποχρεωτικές για την κυβέρνηση, ενώ ήταν εφικτή η άμεση παρέμβαση του Στρατού, στην πολιτική ζωή σε κάθε περίπτωση, που κρινόταν πως τίθεται σε αμφισβήτηση, το υπάρχουν πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς.

Το ενδιαφέρον είναι, πως σημαντικό τμήμα του πολιτικού κόσμου, εμφανίστηκε θετικό απέναντι στην προσπάθεια αυτομετασχηματισμού του καθεστώτος. Χωρίς να αγνοούν τις δικλίδες ασφαλείας, που προέβλεπε το νέο Σύνταγμα, εκτιμούσαν πως η Κυβέρνηση Μαρκεζίνη, θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια πολιτικοποίηση της δικτατορίας, η οποία θα συντελούσε στο σχηματισμό ενός νέου κοινοβουλευτικού καθεστώτος, σε ισορροπημένη σχέση με το Στρατό. Σε αυτή την περίπτωση και ο ρόλος του αστικού πολιτικού προσωπικού, θα αναβαθμιζόταν, αλλά και θα αποκλειόταν το ενδεχόμενο μιας πιο ριζοσπαστικής μεταστροφής. Πρέπει να σημειωθεί, πως ακόμα και εκείνοι οι αστοί πολιτικοί, πχ ο πρώην Πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, που δεν συναίνεσαν ανοιχτά στη λύση Μαρκεζίνη, στην ουσία υιοθέτησαν μια στάση αναμονής και ευμενούς ουδετερότητας. Πέρα, όμως, από τη μεγάλη πλειοψηφία των αστών πολιτικών, θετικά διακείμενο ήταν και το ΚΚΕ εσωτερικού, πιστεύοντας πως η εμπλοκή του λαϊκού παράγοντα σε μια εκλογική διαδικασία, θα λειτουργούσε ενισχυτικά για τις πολιτικές ελευθερίες και αποσταθεροποιητικά για την ισχύ του Στρατού. Αντίθετα το ΚΚΕ και το ΠΑΚ του Α. Παπανδρέου, αρνήθηκαν να νομιμοποιήσουν την επίφαση δημοκρατίας, που προέβαλε ένα καθεστώς που στην ουσία του παρέμενε αναλλοίωτο.

4. Η δυναμική της εξέγερσης του Πολυτεχνείου και η πώση της Δικτατορίας

Όλοι οι σχεδιασμοί και οι αντίστοιχες αντιδράσεις, θα μείνουν εκκρεμείς, από τη στιγμή που θα ξεσπάσουν τα γεγονότα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου. Πολύ σύντομα αναφέρουμε, πως στη διάρκεια των πρώτων εβδομάδων του Νοέμβρη του 1973, επικρατούσε αναβρασμός στη φοιτητική νεολαία, με βασικό αίτημα το να επιτραπεί, να διεξαχθούν δημοκρατικές εκλογές, στους φοιτητικούς συλλόγους. Αυτό το κλίμα, αντιστοιχούσε πολιτικά, στη σημαντική αύξηση της επιρροής των οργανώσεων της Αριστεράς στους φοιτητές, αποτέλεσμα και της ανασυγκρότησης αυτών των οργανώσεων, αλλά και της μεγαλύτερης πρόσβασης σε πολιτικά βιβλία και πολιτικοποιημένες πολιτιστικές πρακτικές, που έφερε η άρση της προληπτικής λογοκρισίας, και κοινωνικά στη μαζικοποίηση και ριζοσπαστικοποίηση του φοιτητικού πληθυσμού, σε συνδυασμό με την αντίληψη, ότι το αυταρχικό μετεμφυλιακό κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, δεν επέτρεπε την πολιτική επιβεβαίωση του αναβαθμισμένου κοινωνικού ρόλου των νέων μικροαστικών στρωμάτων.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, φοιτητές από πολλές σχολές, κατέλαβαν το Πολυτεχνείο της Αθήνας στις 15/11/1973. Πολύ γρήγορα, ο φοιτητικός χαρακτήρας των αιτημάτων, μετεξελίχθηκε σε κίνημα αμφισβήτησης του καθεστώτος και μαζί με τους φοιτητές, περίπου 70000 κόσμος, περικύκλωσε το Πολυτεχνείο στις 15 και 16/11. Η ριζοσπαστικοποίηση των αιτημάτων, είναι ταχύτατη, τα αμιγώς φοιτητικά αιτήματα παραμερίζονται και μπαίνει μπροστά ο στόχος της ανατροπής της δικτατορίας, συνολικά η αμφισβήτηση του μετεμφυλιακού πλέγματος εξουσίας και της ειδικής σχέσης με τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό. Μπροστά στο κίνδυνο να επεκταθεί η εξέγερση και να πέσει η δικτατορία, κάτω από τις λαϊκές κινητοποιήσεις, η Χούντα θα κατεβάσει, στις 17/11, τα τανκς στους δρόμους, ένα εκ των οποίων, θα μπει στο χώρο του Πολυτεχνείου. Ταυτόχρονα, ακροβολισμένοι ελεύθεροι σκοπευτές, θα πυροβολούν τον κόσμο, που εκκενώνει έντρομος το χώρο, αλλά και τους δρόμους του κέντρου της Αθήνας, με αποτέλεσμα να υπάρξουν δεκάδες νεκροί και πάνω από χίλιοι τραυματίες.

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, συγκροτεί πραγματική τομή για τη νεότερη ελληνική πολιτική ιστορία και θα αποτελέσει την αρχή του τέλους, για τη δικτατορία. Συμπυκνώνει τη λαϊκή δυσανεμία γύρω από την ένταση των οικονομικών ανισοτήτων και την ανάγκη εγκαθίδρυσης των πολιτικών ελευθεριών, συντελώντας στη συσπείρωση των πιο συντηρητικών στοιχείων του καθεστώτος και ανοίγοντας το δρόμο για τη δικτατορία του Ιωαννίδη. Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο, δεν είναι η ανατροπή της διαδικασίας “φιλελευθεροποίησης” και η πτώση του Παπαδόπουλου (25/11/73), ύστερα από επιτυχημένο πραξικόπημα του Ιωαννίδη, αλλά η κοινωνική δυναμική, που προέκυψε από την εξέγερση. Η εξέλιξη των πραγμάτων, ήταν αποτρεπτική για οποιαδήποτε διαδικασία συνδιαλλαγής με τη χούντα. Η ωμή βία που χρησιμοποιήθηκε, έκανε σαφές, πως η αλλαγή του καθεστώτος, θα έπρεπε να έχει τα χαρακτηριστικά της τομής, σε σχέση με το παρελθόν.

Ουσιαστικά, μέσω του Πολυτεχνείου, όλο το πολιτικό προσωπικό, μετατοπίζεται δυνάμει προς τα αριστερά. Είναι εμφανές, πως ό,τι νέο προέκυπτε, δεν θα είχε καμία σχέση με το μετεμφυλιακό κράτος, των πολυεπίπεδων πολιτικών αποκλεισμών, της ανέχειας και της περιθωριοποίησης του μισού του ελληνικού πληθυσμού, που δεν συντασσόταν με τη συντηρητική δεξιά. Το ερώτημα, είναι πόσο αριστερά μπορούσε να πάει η κατάσταση. Εδώ είναι εμφανές, πως οι πάσης φύσεως δυνάμεις της αριστεράς, πιάνονται εξαπίνης. Δεν μπορούν να προβλέψουν τα γεγονότα – πόσο μάλλον να στρέψουν τις εξελίξεις, σε κάτι διαφορετικό από τη δημιουργία του “Κράτους Δικαίου”. Το ΠΑΚ αναφέρεται στην ανάγκη ένοπλου αγώνα, μόνο που, πουθενά μέσα από τις πρακτικές του, δεν φαίνεται πως αυτό μπορεί να γίνει εφικτό. Το ΚΚΕ εσωτερικού, βρέθηκε να υποστηρίζει τη φιλελευθεροποίηση, ενώ το ΚΚΕ κατήγγειλε την κατάληψη του Πολυτεχνείου, ως έργο προβοκατόρων! Όσον αφορά την άκρα αριστερά, αφενός ήταν τόσο πολυδιασπασμένη και με περιορισμένη εμβέλεια, που αδυνατούσε να δώσει μία συγκεκριμένη κατεύθυνση και αφετέρου προσπαθούσε, όπως και η υπόλοιπη Αριστερά, να συνέλθει από τα συντριπτικά κατασταλτικά χτυπήματα και τις μαζικές συλλήψεις, που ακολούθησαν την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Η έλλειψη πολιτικής κατεύθυνσης, από το σύνολο της Αριστεράς, θα συμβάλει και στο γεγονός, πως η ρήξη με τους αστικούς σχεδιασμούς, που δημιουργεί το Πολυτεχνείο, δεν κατορθώνει να ολοκληρωθεί, παίρνοντας τη μορφή επαναστατικής κρίσης.

Η πρωτοβουλία του Ιωαννίδη, για νέο πραξικόπημα και σκλήρυνση του καθεστώτος, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί, παρά ως μια βοναπαρτιστική κίνηση, σε μια στιγμή, όπου καμιά από τις υπάρχουσες κοινωνικές δυνάμεις, δεν ήταν σε θέση να επιβάλλει τη θέλησή της, δεδομένου πως το μπλοκ εξουσίας, δεν καταφέρνει να εκπονήσει ένα σχέδιο ομαλής μετάβασης στον κοινοβουλευτισμό, αλλά και οι λαϊκές δυνάμεις, περιορίζονται στην αυθόρμητη άρνηση του καθεστώτος.

Έτσι, τόσο η έλλειψη πολιτικής υποστήριξης, όσο και η εμφάνιση και στην Ελλάδα των συνεπειών της πετρελαικής κρίσης, θα οδηγήσουν τον Ιωαννίδη, στην άμεση στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο, με σκοπό την αντικατάσταση του εκλεγμένου προέδρου Μακαρίου με τον Ν. Σαμψών, άνθρωπο πλήρως ελεγχόμενο από το Καθεστώς των Αθηνών. Μ' άλλα λόγια, το πραξικόπημα στο νησί αυτό, μπορεί να ερμηνευτεί, μόνο ως μια μορφή "εφόδου προς τα εμπρός" του Ιωαννίδη, στην προσπάθειά του να εδραιώσει την εξουσία του, στην Ελλάδα. Πρόκειται για μία κίνηση, που σε περίπτωση επιτυχίας της, θα είχε σημαντικότερα πολιτικά, ιδεολογικά, στρατιωτικά, οικονομικά και εθνολογικά αποτελέσματα:

- Πολιτικά, γιατί μία ενδεχόμενη επέκταση των γεωγραφικών συνόρων της χώρας, που θα συνοδευόταν με λύση του γόρδιου δεσμού του Κυπριακού, θα προσέδιδε στη χούντα, υπολόγιζε ο Ιωαννίδης, την πολυπόθητη λαϊκή υποστήριξη.
- Ιδεολογικά, γιατί επεκτεινόταν η ελληνική επικράτεια και μάλιστα σε βάρος του "προαιώνιου" εχθρού της χώρας, της Τουρκίας.
- Στρατιωτικά, γιατί ο έλεγχος του νησιού, θα απέδιδε σημαντικά πλεονεκτήματα, τόσο σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στη Μ. Ανατολή, τη Β. Αφρική, αλλά και στην ίδια την Τουρκία.
- Οικονομικά, γιατί η Κύπρος, λόγω της θέσης της, αποτελεί σημαντικότερο εμπορικό και χρηματιστηριακό κόμβο.
- Εθνολογικά, τέλος, γιατί η σχεδιαζόμενη ένωση Ελλάδας - Κύπρου, θα επέφερε και την απορρόφηση των τουρκοκυπρίων, από το ελληνικό κράτος.

Ωστόσο, ο Ιωαννίδης δρώντας κάτω από την πίεση, που δημιουργούσε η εσωτερική κατάσταση, δεν έλαβε υπόψη του, μία σειρά από πολύ σημαντικούς παράγοντες:

- α)** Την αντίδραση της Τουρκίας, που ήδη είχε αρχίσει να επιδιώκει μια αναβάθμιση της θέσης της στην ιμπεριαλιστική αλυσίδα και διεκδικούσε μια τροποποίηση της ισορροπίας δυνάμεων με την Ελλάδα και κατά συνέπεια δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να ανεχθεί, μια τόσο βίαιη ενίσχυση της Ελληνικής θέσης.
- β)** Την αντίδραση των Αγγλων, που δεν αντιτάχθηκαν στα σχέδια των Τούρκων, για μονομερή επέμβαση, με στόχο την "επαναφορά στη νομιμότητα".
- γ)** Το ρόλο που θα επεδίωκαν να έχουν οι Αμερικάνοι, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν να δυσανεχθεί ένας τόσο σημαντικός σύμμαχός τους, όπως η Τουρκία, που ήδη αντιμετώπιζόταν ως κρίσιμος κόμβος, για την Αμερικανική στρατηγική στη ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής.
- δ)** Την αντίδραση της διεθνούς κοινής γνώμης
- ε)** Το δυσμενή συσχετισμό δύναμης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και την αδυναμία των Ελληνικών δυνάμεων, να διαχειριστούν οποιοδήποτε ενδεχόμενο μεγάλης στρατιωτικής σύγκρουσης με την Τουρκία.
- στ)** Την άρνηση των ελληνοκύπριων, να αποδεχθούν τη βίαιη ανάμιξη των Ελλαδιτών, στα κυπριακά πράγματα.

Η εισβολή των Τούρκων, που ακολούθησε το πραξικόπημα κατά του Μακάριου, έφερε την Ελλάδα μπροστά στο ενδεχόμενο ταπεινωτικής ήττας, με συνέπειες άγνωστες για τη μορφή και τις σχέσεις εξουσίας, που θα χαρακτήριζαν τον ελλαδικό χώρο. Η αδυναμία απάντησης στην Τουρκική εισβολή, από την πλευρά του Στρατού, σήμανε και το τέλος της κυριαρχίας του μηχανισμού αυτού. Διότι από τη στιγμή που αδυνατούσε να επιτελέσει τη βασική αποστολή του, δηλαδή την υπεράσπιση του εθνικού εδάφους, αυτόματα υπονομευόταν ο συνολικός ρόλος του. Ταυτόχρονα, η αναγκαστική προσφυγή στην καθολική επιστράτευση (μπροστά στο ενδεχόμενο πολέμου με την Τουρκία), απειλούσε να αλλάξει την ισορροπία δυνάμεων μέσα στο στρατιωτικό μηχανισμό (Χαραλάμπης 1985: 333), και να οπλίσει το μεγαλύτερο μέρος των αρκετά ριζοσπαστικοποιημένων νέων, φοιτητών, και νέων εργαζομένων. Κατά συνέπεια, δημιουργήθηκε η ανάγκη ανάδειξης ενός νέου πολιτικού κέντρου, που να συμπυκνώνει την ενότητα της κρατικής εξουσίας και να εξασφαλίζει την αναπαραγωγή της (Βερναρδάκης - Μαυρής 1986)). Αυτό δεν μπορούσε να είναι άλλο από τη συγκρότηση κοινοβουλευτικής κυβέρνησης. Η αστική τάξη, ήταν αναγκασμένη να αποδεχθεί το τέλος των μετεμφυλιακών δομών άσκησης της εξουσίας. Μ' άλλα λόγια, η ηγεμονική μερίδα του συνασπισμού εξουσίας (βιομηχανικό, εμπορικό και εφοπλιστικό κεφάλαιο), αντιλήφθηκε, ότι δε μπορούσε πια να αποδέχεται το Στρατό, ως τον κατ' εξοχήν πολιτικό της φορέα. Η κρισιμότητα της κατάστασης (κίνδυνος συρρίκνωσης των εθνικών εδαφών, πλήρης αυτονόμηση της στρατιωτικής ηγεσίας, όξυνση της διεθνούς οικονομικής κρίσης, ένταση των κοινωνικών αγώνων), υπαγορεύει την ανάγκη αναδιαμόρφωσης του πολιτικού πλαισίου. Η στρατιωτική ηγεσία, επιχείρησε την επίτευξη μίας συμβιβαστικής λύσης, δημιουργία μίας επιτηρούμενης από το Στρατό κοινοβουλευτικής λύσης, πράγμα, όμως, που δεν αντιστοιχούσε στις δεδομένες ιστορικές συνθήκες, το 1974 δεν ήταν 1973. Η νέα μορφή διακυβέρνησης, θα έπρεπε να έκανε έκδηλη την αίσθηση της διαφοράς, με το προηγούμενο καθεστώς.

Η λύση Καραμανλή, που θα επιλεγεί τελικά, θα είναι και η πλέον κατάλληλη για την αναπαραγωγή του δεδομένου συστήματος κοινωνικών σχέσεων. Ο Κ. Καραμανλής εξέφραζε αυτό που - τόσο πετυχημένα - έχει ονομαστεί "τομή στη συνέχεια" (Χαραλάμπης 1985). Τομή γιατί ο ερχομός του Καραμανλή σηματοδοτούσε δομικές αλλαγές στο ελληνικό πολιτικό σύστημα: Κατάργηση της Μοναρχίας, ακύρωση του ρόλου του Στρατού, νομιμοποίηση των αριστερών κομμάτων, οικονομικές παροχές στις κυριαρχούμενες τάξεις. Συνέχεια, γιατί ο Κ. Καραμανλής, όντας πρωθυπουργός από το 1955 μέχρι το 1963, είχε εκφράσει με επιτυχία τα γενικότερα συμφέροντα του αστικού κόσμου. Με την επιλογή Καραμανλή, ο οποίος διακρινόταν για τον αντικομμουνισμό του, αλλά και για την αντιμοναρχική του στάση, διατηρείτο η σχέση ισορροπίας μεταξύ της συνιστώσας της "τομής" και της συνιστώσας της "συνέχειας", σε αντίθεση με την αρχικά προτεινόμενη λύση, του λιγότερου συντηρητικού αστού πολιτικού Κανελλόπουλου, όπου το βάρος έπεφτε στην πλευρά της "τομής", πράγμα που μπορεί να συναντούσε την ενεργό αντίδραση του πιο σκληροπυρηνικού τμήματος των στρατιωτικών. Ο Κ. Καραμανλής, αποτελούσε την εγγύηση για μία ήπια και μετριοπαθή κοινοβουλευτική μεταρρύθμιση, η οποία θα σταθεροποιούσε και δεν θα διακύβευε τα συμφέροντα της αστικής τάξης και συνολικά του συνασπισμού εξουσίας.

Οι λαϊκοί αγώνες, με τη μορφή μεγάλων διαδηλώσεων και αργότερα μεγάλων απεργιών, θα σφραγίσουν με τη δυναμική τους, την πτώση της δικτατορίας, δεν θα μπορέσουν ωστόσο, λόγω της αντικειμενικής κατάστασης των πολιτικών φορέων της Αριστεράς, να συντελέσουν σε ένα ανώτερο ποιοτικά επίπεδο της ταξικής πάλης, ικανό να οδηγήσει σε βαθύτερους κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Ο λόγος ήταν, ότι η ηττημένη Αριστερά του Εμφυλίου, για χρόνια αναγκάστηκε να προνομιμοποιήσει τη διεκδίκηση των δημοκρατικών ελευθεριών, ως βασικό πολιτικό στόχο. Αδυνατούσε, όμως, να δει και να συνειδητοποιήσει την κλίμακα της τομής, που τα αστικά κέντρα εξουσίας μεθόδευσαν και ως εκ τούτου αδυνατούσε να έχει εκείνη την πρωτοβουλία των κινήσεων, που θα έσπρωχνε το λαϊκό ριζοσπαστισμό, πέραν των ορίων της διεκδίκησης του δημοκρατικού κοινοβουλευτισμού. Σε κάθε περίπτωση, μια νέα ιστορική περίοδος ξεκινούσε.

Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος Ν., 1983, 1922-1974: Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, Θεμέλιο: Αθήνα.

Βερναρδάκης Χριστόφορος και Γιάννης Μαυρίης, 1986, “Οι ταξικοί αγώνες στη Μεταπολίτευση, Μέρος Πρώτο: Η μεταπολιτευτική τομή ως διαδικασία της ταξικής πάλης (Από το πείραμα Μαρκεζίνη στις εκλογές ‘74)”, Θέσεις 14: 45- 71.

Διαμαντούρος Νικηφόρος, 1983, “1974. Η μετάβαση από το αυταρχικό στο δημοκρατικό καθεστώς στην Ελλάδα: Προέλευση και ερμηνεία μέσα από μια νότιο - ευρωπαϊκή πολιτική” Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών 49: 52-87.

Καράγιωργας Σ., “Οι οικονομικές συνέπειες της στρατιωτικής Δικτατορίας” στο Σ. Παπασηλιόπουλος (επιμ.), Μελέτες πάνω στη Σύγχρονη Ελληνική Οικονομία, , Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 17-34.

Πουλαντζάς Ν., 1975, “Η κρίση των δικτατοριών”, Αθήνα: Παπαζήσης.

Σακελλαρόπουλος Σπύρος, 1998, “Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος”. Το κοινωνικό πλαίσιο της πορείας προς τη δικτατορία, Αθήνα: Λιβάνης.

Χαραλάμης Δ. 1985 “Στρατός και πολιτική εξουσία”, Αθήνα: Εξάντας.